

Droppa György

Ken Saro-Wiwa nigériai író, költő és közéleti szereplő. Perbe fogták és kivégezték

Az 1984-ben a Vargha János és az általa megalakított Duna Kör, megkapta a Right Livelihood Foundation Award-ot, ismertebb nevén az Alternatív Nobel-díjat, 1990-ben pedig a Goldman-díjat, a legnagyobb amerikai környezetvédelmi elismerést. A rangos díjak nemcsak dicsőséget és nagy ismertséget hoztak a Körnek, hanem jelezték, hogy nem vagyunk egyedül a világban, sok bátor aktivista próbál tenni azért, hogy ellenálljon a hatalom kapzsiságának, és csodálatos világunk a következő generációk örömére is megmaradjon. Így a Kör rendszeres információt kapott a többi kitüntetett, így Ken Saro-Wiwa harcáról is. Ken Saro-Wiwa küzdelme támogatásra talált, az Alternatív Nobel-díjat, és a Goldman-díjat is neki ítélték. Figyelmünket fokozta mozgalmának meghirdetett erőszakmentessége, amely a Duna Kör comeniusi jelmondatában is megjelenik: „Minden szabadon folyjék, távol legyen a dolgoktól az erőszak.” Hasonlóságot találtunk abban is, hogy Ken egy folyódelta népének, egy nigériai kisebbség védelmében lépett fel nemcsak a nigériai bürokratákkal szemben, hanem ellenfelévé vált a világ egyik legnagyobb olajipari óriása, a Royal Dutch Shell.

Miért fontos ismernünk Ken Saro-Wiwát?

A Duna Kört is felszólították, próbáljon valamit tenni Magyarországon, hogy igazságtalanul bebörtönzött társunkat, Ken Saro-Wiwát, engedjék ki a börtönből.

Magyarországon némi kétkedéssel fogadtuk el, hogy a Shell az egyik nagy környezetszennyező, mikor benzinkútjaira, az Áfor benzinkútjaival szemben, a precizitás és a tisztaság jelképeiként tekintettünk. Aztán jöttek a képek a Niger-delta futballpályányi olajfoltjairól, az Európában elképzelhetetlen szegénységről, csontsovány gyerekekről. Pillanatok alatt kirajzolódott: morális kötelességünk tudni, hogy harcukban kiket támogatunk. A Nobel-díj bizottságtól felszólítottak minket, próbáljunk felhasználni minden legális eszközt az időközben letartóztatott Ken Saro-Wiwa megmentése érdekében. De miként léphetünk fel a nigériai

hatóságokkal szemben innen, Magyarországról? Így jött a gondolat, hogy ha ellenük nem is tudunk fellépni, lépjünk fel a Royal Dutch Shell-lel szemben, ez a cég úgy él Nigériában, mint állam az államban.

Nagy tekintélyű nemzetközi szervezetek az ismertség kiterjesztésével segítették Ken Saro-Wiwát. A Shell ellen az volt kézenfekvő, hogy felszólítjuk a környezet védelmére érzékeny honfitársainkat kútjainak kerülésére. Nyilatkozatot fogalmaztunk meg, de a sajtó ügyet sem vetett rá. Felhívtam egy újságíró barátomat, de ő csak annyit mondott: „Ti teljesen meghülyültetek." Nyilvánvalóvá vált, hogy a sajtó nem fog mellénk állni, más megoldást kell találni, ha meg akarjuk segíteni életéért küzdő Ken Saro-Wiwát**.** Szembe kellett nézni azzal, hogy Magyarországon nem ismerik őt, harcával sincsenek tisztában. Késő estig vitatkoztunk a Duna Kör Vadász utcai irodájában, de Magyarországon is használható ötlet nem merült fel. Már a lakatot is feltettük az irodaajtóra, mikor megjegyeztem, hogy első lépésként legalább mi ne tankoljunk a Shellnél.

Reggel még tudtam, hogy sürgősen üzemanyag kell az autómba, de napközben ez nem foglalkoztatott. Már átmentem a Margit hídon, mikor a műszerfalon kigyulladt a figyelmeztetőlámpa. Ezt az utat még megtehetem, gondoltam, de feleségemtől így is megkaptam a „ma is nagyon későn értél haza" megjegyzést. Másnap késve indultam, és azzal nyugtattam magam, hogy ez a néhány kilométer még belefér, de nem fért bele. A kocsi leállt a Bécsi úton, olyan 50–100 méterre a Shell benzin-kúttól. Nagy erőfeszítéssel a kút parkolójába toltam a kocsit, többen nézték kínlódásomat, de senki sem segített. Lihegtem, mikor az egyik kutas odajött, és megkérdezte; „motorhiba vagy kiszáradt az üzemanyag-tartálya?". „Utóbbi." „Akkor szerencséje van. Segítsek odatolni." Akkor ismét át kellett élnem újságíró barátom mondatát. „Én nem tankolhatok Shell üzem-anyagot, és másokat is erre buzdítok." „Ahogy gondolja." És a kutas visszaballagott. Húsz perc múlva mégis visszajött, és megkérdezte? „Ez valamilyen vallás?" Nem. Néhány szóban próbáltam indokot adni, megemlítve az életveszélyben lévő afrikai harcostársunkat. „Szóljon az afrikai barátjának, hogy tíz percre fordítsa el a fejét. Maga tényleg azt hiszi, hogy a Shell erre odafigyel? Én itt dolgozok, de a forgalom egyáltalán nem csökkent." Aztán felajánlott egy ötliteres kannát, akkor nem kell odaállni a Shell kúthoz. „Kié a kanna?" „Itt árulják." „Köszönöm, de sajnos azt sem fogadhatom el, de ha lenne üres kannája a saját kocsijában, azzal elmennék gyalog másik kúthoz, azzal sokat segítene." Fél óra múlva visszajött a kannával. Tekintetéből láttam, hogy komplett őrültnek tart. Udvarias volt, azt mondta, megérti el-kötelezettségemet, de szerinte az effajta cselekedetnek csak akkor van értelme, ha esély van arra, hogy a cél ne csak álom legyen.

Látnom kellett, ha Magyarországon nem tudják, ki Ken Saro-Wiwa, ha nem ismerik nemes harcát, nincs esélyem. Így tehát, sok-sok év elteltével, megkísérlem bemutatni őt és ügyét.

A szabadságharcos és irodalmár

Kenule Beeson néven született 1941-ben, Boriban, Rivers államban, a Niger-deltában az ogoni etnikai kisebbség tagjaként. Az 1950-es években indult ott a kőolaj-kitermelés, ami sajnos azzal járt, hogy környezeti károkat okozó, rendkívül szennyező, válogatás nélküli kőolajhulladékokat raktak le a területen.

Ken kezdetben az Ogoni Nép Túléléséért Mozgalom (MOSOP) szóvivőjeként, majd elnökeként erőszakmentes kampányt vezetett az Ogoniland földjének és vizeinek a multinacionális olajipar, különösen a Royal Dutch Shell vállalat működése okozta környezeti pusztítása ellen, és bírálta nigériai kormányt, amiért nem tartatja be a térségben működő külföldi olajvállalatokra vonatkozó környezetvédelmi előírásokat.

Erőszakmentes kampánya csúcspontján különleges katonai bíróság elé állították, mert állítólag ő volt az ogoni főnökök kegyetlen meggyilkolásának kitervelője. 1995-ben Sani Abacha tábornok katonai diktatúrája felakasztatta. Kivégzése nemzetközi felháborodást váltott ki, Nigériát több mint három évre felfüggesztették ENSZ-tagságát.

Ken gyermekkorát anglikán otthonban töltötte. Általános iskolába egy bori Native Authority iskolába, majd a Government College Umuahia középiskolájába járt. Kiváló tanuló volt, az asztalitenisz-csapat kapitánya, és iskolai díjakat kapott történelemből és angol nyelvből. Középiskolai tanulmányai befejeztével ösztöndíjban részesült, hogy angol nyelvet tanulhasson az Ibadani Egyetemen. Ibadanban belevetette magát a tudományos és kulturális ügyekbe, 1963-ban és 1965-ben tanszéki díjakat nyert, és egy színtársulatnál dolgozott. Az utazó színtársulat fellépett Kanoban, Beninben, Ilorinban, Lagosban.

Rövid ideig tanársegéd volt a Lagosi Egyetemen, majd Nsukkai Egyetemen. Afrikai irodalmat oktatott Nsukában, amikor kitört a polgárháború. A szövetségi kormányt támogatta, emiatt el kellett hagynia a régiót, és szülővárosába, Boriba ment. Útja során szemtanúja volt a keletre visszatérő menekültek tömegének, amit szomorú látványként jellemzett. Három nappal érkezése után a város a szövetségi csapatok kezére került. Ő visszautazott Lagosba, állást vállalt a Lagosi Egyetemen, de hamarosan visszahívták a Niger-deltában fekvő kikötővárosába, polgári tisztviselőnek.

Ken a nigériai polgárháború idején a szövetségi ügy iránt elkötelezett ogoni vezetőként pozícionálta magát, majd közigazgatási állását követően Rivers államban biztosnak nevezték ki.

Ken írni kezdett. Legismertebb regénye, a Sozaboy, amely rotten angolsággal íródott 1985-ben. Egy naiv falusi fiú történetét meséli el, akit az 1967 és 1970 közötti nigériai polgárháború idején toboroznak a hadseregbe, a történet az akkori nigériai katonai rendszer politikai korrupcióját sejteti. Háborús naplói, az On a Darkling Plain (Sötétlő síkságon", 1989.) a háború alatti tapasztalatait dokumentálják. Mindemellett Ken sikeres televíziós producer is volt. Szatirikus televíziós sorozata, a Basi & Company rendkívül népszerű volt, becslések szerint harmincmilliós nézettséggel.

Az 1970-es évek elején, a polgárháború után, Rivers állam kabinetjének regionális oktatási biztosaként dolgozott. Ám 1973-ban elbocsátották, mert támogatta az ogoni autonómiát. Az 1970-es évek végén számos sikeres üzleti vállalkozást alapított, de az 1980-as években írói, újságírói és televíziós produkcióira koncentrált. 1977-ben politikai pályára lépett, amikor Ogoni képviselőjelöltjeként indult, hogy bekerüljön az alkotmányozó gyűlésbe. A választást szűk eredménnyel elvesztette.

Intellektuális munkássága 1987-ben megszakadt, amikor ismét a politikai életet választotta, miután az újonnan beiktatott diktátor, Ibrahim Babangida kinevezte, hogy segítse az országnak a demokráciába való átmenetét. Lemondott, mert úgy érezte, hogy Babangida állítólagos tervei a demokráciához való visszatérésre álságosak. Érzései a következő években beigazolódtak, mivel Babangida nem mondott le a hatalomról. 1993-ban Babangida érvénytelenítette a nigériai általános választásokat, amelyek átadták volna a hatalmat a polgári kormánynak, és ez tömeges zavargásokat váltott ki.

Saro-Wiwa művei között televíziós, dráma- és prózaírói munkák egyaránt szerepelnek. 1970-es és 1980-as évekbeli korábbi művei többnyire szatirikus hangvételűek voltak, amelyek a nigériai társadalom ellenképét ábrázolták. Későbbi írásait azonban inkább politikai dimenziók, például a környezeti és társadalmi igazságosság inspirálták. A Transistor Radio, egyik legismertebb darabja, egy revü számára íródott az ibadani egyetemi évei alatt, mégis nagy visszhangot keltett a nigériai társadalomban, és televíziós sorozatot is forgattak belőle. 1972-ben elkészült a darab rádióváltozata, 1985-ben pedig a Basi és Társa című darab sikeres filmadaptációja. A darabot a Four Farcical Plays és a Basi and Company című művekben is szerepeltette. Ez utóbbi a Transistor Radio adaptációja, 1985-től 1990-ig futott a televízióban. A bohózat-

sorozat, a városi élet krónikája. A főszereplő Basi, egy találékony és bölcs utcai figura, aki keresi a módját, hogy elérje célját.

1985-ben jelent meg a Sozaboy című biafrai polgárháborús regénye. A főhős nyelvezete nem szabványos angol, vagy ahogy ő nevezte, rotten english, hanem egy hibrid nyelv, a pidgin angol, a standard angol és a tört angol keveréke.

Ken 1990-ben kezdte ideje nagy részét az emberi jogi és környezetvédelmi ügyeknek szenteli, különösen Ogoni földjén. Egyik legkorábbi tagja volt a Mozgalom az Ogoni Nép Túléléséért (MOSOP) nevű szervezetnek, amely az ogoni nép jogaiért szállt síkra. A MOSOP által írt Ogoni Bill of Rights (Ogoni Jogok Törvénykönyve) megfogalmazta a mozgalom követeléseit, többek között az ogoni nép nagyobb autonómiáját, az olajkitermelésből származó bevételből való méltányos részesedést, valamint az ogoni földek környezeti kárainak helyreállítását. A MOSOP különösen az ogoni földek Royal Dutch Shell miatti romlása ellen küzdött. Ennek következményeként 1992-ben a nigériai katonai kormány, tárgyalás nélkül, több hónapra bebörtönözte Ken Saro-Wiwát, aki ezt követően 1993 és 1995 között a Képviseletlen Nemzetek és Népek Szervezete (UNPO) közgyűlésének alelnöke volt. Az UNPO nemzetközi, erőszakmentes és demokratikus szervezet (a MOSOP is tagja), őslakos népek, kisebbségek és el nem ismert vagy megszállt területek lakosai alkotják, akik azért fogtak össze, hogy megvédjék és előmozdítsák emberi és kulturális jogaikat, megőrizzék környezetüket és erőszakmentes megoldást találjanak az őket érintő konfliktusokra.

1993 januárjában a MOSOP mintegy háromszázezer ogoni ember − az ogoni lakosság több mint fele − békés felvonulását szervezte meg Ken, négy ogoni városi központon keresztül, ezzel felhívta a nemzetközi figyelmet népük helyzetére. Ugyanebben az évben a nigériai kormány katonailag megszállta a régiót.

Letartóztatás, per, kivégzés

1993 júniusában a nigériai hatóságok ismét letartóztatták és őrizetbe vették Kent, de egy hónap múlva szabadon engedték. 1994. május 21-én négy ogoni törzsfőnököt (akik a MOSOP-on belüli szakadás konzervatív oldalán álltak) brutálisan meggyilkoltak. Saro-Wiwa a gyilkosságok napján nem léphetett be Ogoniföldre, de letartóztatták, és felbujtással vádolták. Tagadta a vádakat, több mint egy évig börtönben volt, mielőtt a külön erre a célra összehívott bíróság bűnösnek találta és halálra ítélte. Ugyanez történt nyolc másik MOSOP-vezetővel is, akik Saro-Wiwával együtt az „ogoni kilencek” néven váltak ismertté.

A vádlottak néhány ügyvédje lemondott tiltakozásul az Abacha-rezsim által a per állítólagos manipulálása ellen. A lemondások miatt a vádlottak magukra maradtak a bírósággal szemben, amely továbbra is tanúkat hozott Saro-Wiwa és társai ellen. Ezen állítólagos tanúk közül sokan később beismerték, a nigériai kormány lefizette őket, hogy támogassák a vádakat. Két tanú – akik azt állították, hogy Saro-Wiwa részt vett az ogoni vének meggyilkolásában – később visszavonta vallomását. Szerintük pénzzel és a Shellnél való állásajánlatokkal vesztegették meg őket a hamis vallomásért a Shell ügyvédjének jelenlétében.

A pert az emberi jogi szervezetek széles körben bírálták, és fél évvel később Ken Saro-Wiwa bátorságáért megkapta a Right Livelihood Awardot, valamint a Goldman Environmental Prize-t.

1995. november 8-án a katonai ítélőtábla helybenhagyta a halálos ítéleteket. A katonai kormány ezután azonnal intézkedett a végrehajtásról. A kivégzés helyszínéül a Port Harcourt-i börtönt választották. Bár a kormány azonnal végre akarta hajtani az ítéleteket, két napot kellett várni a rögtönzött akasztófa felépítésére. Az ítéletek helybenhagyását követő órákban kilenc koporsót vittek a börtönbe, és másnap egy hóhércsapat repült Szokotóból Port Harcourtba.

1995. november 10-én Saro-Wiwát és a többieket a hadsereg bázisáról a Port Harcourt-i börtönbe vitték. Azt mondták nekik, hogy azért szállítják őket Port Harcourtba, mert attól tartanak, hogy a hadsereg bázisát, ahol fogva tartották őket, megtámadhatják ogoni fiatalok. A börtönt erősen őrizték a rohamrendőrök és tankok. Emberek százai sorakoztak az utcákon. Miután megérkeztek a Port Harcourt-i börtönbe, Saro-Wiwát és társait egy szobába terelték, csuklójukat, bokájukat megbilincselték. Ezután egyesével vezették őket a bitófához, s felakasztották őket, Saro-Wiwa volt az első. A hibás felszerelés miatt öt kísérletbe telt, hogy kivégezzék. Utolsó szavai: „Uram, vedd el a lelkemet, de a harc folytatódik." A kivégzések után a holttesteket fegyveres őrizet mellett a Port Harcourt-i temetőben temették el. A nigériai kormány a kivégzések miatti zavargásokat megelőzendő, több tízezer katonát és rohamrendőrt vezényelt két déli tartományba és az ország nagy olajfinomítóiba. A Port Harcourt-i temetőt katonák és tankok vették körül.

A kivégzések nemzetközi elítélése

A kivégzések nemzetközi felháborodás viharát váltották ki. Az ENSZ Közgyűlése 101 igen szavazattal, 14 nem ellenében és 47 tartózkodás mellett elfogadott határozatban ítélte el a kivégzéseket. Az Európai Unió is elítélte, „kegyetlen és érzéketlen tettnek" nevezte a

kivégzéseket, s fegyverembargót rendelt el Nigériával szemben. Az Egyesült Államok visszahívta nagykövetét Nigériából, fegyverembargót rendelt el Nigériával szemben, és utazási korlátozásokat vezetett be a nigériai katonai rezsim tagjaira és családtagjaikra. Az Egyesült Királyság visszahívta nigériai főmegbízottját, John Major brit miniszterelnök „bírósági gyilkosságnak" nevezte a ítéleteket. Dél-Afrika elsődleges szerepet vállalt a nemzetközi bírálat élén, Nelson Mandela elnök pedig Nigéria felfüggesztését sürgette az ENSZ-ből. Zimbabwe és Kenya is Mandela mellé állt: Daniel Arap Moi kenyai elnök és Robert Mugabe zimbabwei elnök is támogatta Mandela követelését. Nigéria tagságát két évre felfüggesztették és megfenyegették, ha két éven belül nem tér át a demokráciára, akkor ki is zárják az ENSZ-ből.

Saro-Wiwa 1989-ben írt, Afrika megöli a napját című novellájában rezignált, melankolikus hangulatban előre vetítette saját kivégzését.

Per a Shell ellen

1966-ban, a Royal Dutch Shell ellen családi perek indultak az emberi jogok nigériai megsértése miatt, beleértve a kivégzéseket, az emberiesség elleni bűncselekményeket, a kínzást, az embertelen bánásmódot, az önkényes letartóztatást, fogvatartást.

Az Egyesült Államok New York déli kerületének kerületi bírósága 2009 júniusára tűzte ki a tárgyalás időpontját. A Shell 2009. június 9-én beleegyezett, hogy peren kívül 15,5 millió dollárt fizet az áldozatok családjainak. A vállalat azonban tagadta a felelősséget a halálesetekért, és azt állította, hogy a kifizetés megbékélési folyamat része

2006. november 10-én Londonban a Platform nevű londoni szervezet emlékművet avatott Saro-Wiwa emlékére.

Ken Saro Wiwa élete művészeti alkotásokkal – szobrok, könyvek, díjak – és emlékművekkel mély nyomot hagyott a világban.